

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาวชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เช่น ผืนแผ่นดิน ป่าไม้ พืช และสัตว์เลี้ยงต่างๆ วิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อจารีตประเพณีและทัศนคติ ของชาวชนบท จึงขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งมีความไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา ความแห้งแล้ง อุทกภัย มักก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืชผลทางการเกษตร ประเพณีหรือ พิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน ในชนบทมักเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ที่มีผลต่อการประกอบอาชีพหรือความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล การที่ชาวบ้านมีความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกันก่อให้เกิด ความสนิทสนมคุ้นเคยกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และจริงใจต่อกัน เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เรียกว่าความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ การที่ชาวชนบทมีวิถีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวท่ามกลางธรรมชาติทำให้ลักษณะกิจกรรมของชาวชนบทอยู่ในรูปการช่วยกัน ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีอะไรก็ช่วยกันทำ ทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์ช่วยเหลือกัน ซึ่งทำให้สังคมชนบทมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, 2538, หน้า 159)

ในปัจจุบันสังคมไทยได้ประสบปัญหากับความล้มเหลวอย่างหนักในการพัฒนาเศรษฐกิจดังเห็นได้จากอัตราการว่างงานอยู่ระดับสูง รายได้ต่อหัวของคนไทยลดลง สัดส่วนของ คนจนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 – 2539) เพิ่มขึ้นอเนก นาคะบุตร (2536, หน้า23) ได้กล่าวว่ายิ่งพัฒนาประชาชนก็ยิ่งจนลงโดยเฉพาะประชาชนในชนบทเพราะการพัฒนาเน้นหนักทางภาคเมือง ความเจริญจึงกระจุกตัวอยู่ในเมือง ประชาชนในชนบทได้รับเพียงเศษเสี้ยวเล็ก ๆ ของการพัฒนาเหล่านั้น การพัฒนาเป็นวิถีคิดของรัฐที่คิดว่าประชาชนไม่มีภูมิปัญญา การพัฒนาจึงเป็นลักษณะจากบนลงล่าง แนวการพัฒนาถูกกำหนดโดยชนชั้นนำ ประชาชนจึงเป็นเพียงผู้รับทราบการพัฒนามุ่งพัฒนาโครงสร้างและวัตถุเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้รัฐ จึงไม่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ผลของการพัฒนาได้ทำลายระบบสังคม วัฒนธรรม และการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท จากการศึกษาเน้นการพัฒนาความทันสมัยเข้าไปปรับเปลี่ยนระบบต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมุ่งการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่งคั่งด้านรายได้ ทำให้สังคมไทยมี

ความเป็นวัตตุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดความเห็นแก่ตัวความเสื่อมถอยในระบบคุณธรรม จริยธรรม และทำลายค่านิยมอื่นๆ ของไทยให้จางหายไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงของ สถาบันครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่นและการรวมกลุ่ม เพื่ออาศัย ในชุมชน สังคมเกิดความเหลื่อมล้ำรัฐกับประชาชนเริ่มแตกแยกกันมากขึ้น จากการพัฒนาของรัฐล้มเหลวไม่สามารถ แก้ปัญหาต่างๆ ในชนบทได้นั้น ทำให้ประชาชนไม่สามารถพึ่งพาและเริ่มแสวงหาทางออกเพื่อความอยู่รอด ผลจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างหนักและการกระทบกระเทือนต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยอย่างกว้างขวางนอกจากนี้จากการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการมองข้ามการพัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ ละเลยภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทยที่สำคัญคือ ผลของการพัฒนาที่รัฐคิดให้ชาวบ้านเป็นผู้กระทำตามให้ชุมชนอยู่ในภาวะพึ่งพามากขึ้น

แม้เศรษฐกิจของประเทศไทยโดยภาพรวมและสาธารณูปโภค ด้านต่าง ๆ จะได้รับการพัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีชาวชนบทส่วนมากยังคงมีฐานะยากจน และไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาชนบทที่ผ่านมาเท่าที่ควร สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้คาดคะเนไว้ว่า ปัญหาความยากจน และการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ในชนบทจะยังคงเป็นปัญหาต่อไป และมีแนวโน้มว่าปัญหาดังกล่าวจะรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากการได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลง เกิดการเสื่อมสภาพของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งแนวโน้ม ชาวชนบทยากจน จะตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีความยากลำบากมากขึ้นทั้งการดำรงชีวิตและการทำมาหากิน อันเป็นสาเหตุทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ในสถานการณ์ของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่รุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับระหว่างภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรมและบริการ จึงเป็นสาเหตุพื้นฐานที่ทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นคงในการถือครองที่ดินความขัดแย้งในหลายลักษณะที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ควบคู่กับการเพิ่มขึ้นของอำนาจรัฐในการบังคับใช้กฎหมายที่ดินในสังคมหมู่บ้าน เช่น ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ในการอ้างสิทธิตามกฎหมายขัดกับจารีตประเพณี ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ในเรื่องการไม่ยอมรับรองสิทธิการถือครองที่ดินบางประเภทเช่นที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การถือเอาที่ดินที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นของสาธารณะภายใต้การดูแลของรัฐ เพราะเห็นว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ ย่อมแสดงให้เห็นว่าระบบการถือครองที่ดินตามกฎหมาย ไม่สามารถมาแทนที่ระบบการถือครองตามแบบ

จารีตประเพณีของชาวบ้านในอดีตได้ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ในสังคมหมู่บ้านมีระบบการจัดการที่ดินของตนเองก่อนหน้าที่จะมีการประกาศใช้กฎหมายที่ดินอย่างแน่นอน

ลักษณะความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่เคยถือครองที่ดินอยู่ในชุมชนมาก่อนตามแบบจารีตประเพณีกับกลุ่มบุคคลภายนอกที่เข้าการถือครองที่ดิน โดยการออกเอกสารสิทธิตามกฎหมาย ซึ่งไม่อาจแก้ไขได้ด้วยการถือครองที่ดินตามแบบตัวบทกฎหมาย แต่ความขัดแย้งจะสามารถแก้ไขได้ด้วยการศึกษาระบบการถือครองที่ดินในสังคมหมู่บ้าน และตรวจสอบดูว่ามีกฎเกณฑ์และธรรมเนียมปฏิบัติใด ที่แตกต่างจากระบบการถือครองที่ดินตามกฎหมายหรือไม่ ทั้งนี้เพราะกฎหมายของสังคมใดก็น่าจะมีรากฐานมาจาก องค์ความรู้และความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต รวมทั้งจะต้องสอดคล้องกับจารีตประเพณีของคนในสังคมนั้น ๆ โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ อันเป็นการวางกำหนดกฎเกณฑ์ในทาง ปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในสังคม

บ้านศรีเตี้ยเป็นชุมชนชนบทที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนความเชื่อบางอย่างของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากเดิมที่เป็นระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ลดน้อยลงไป การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเห็นอกเห็นใจกันลดน้อยลง จากเดิมชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีอาชีพการเกษตรเพื่อยังชีพ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น ในสมัยก่อนถึงแม้ว่าชาวบ้าน จะมีรายได้น้อยแต่รายจ่ายก็มักจะน้อย สภาพการขาดแคลนรายได้ ที่เป็นตัวเงิน จึงไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนมากนัก แต่ในปัจจุบันเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป การดำรงชีวิตต้องอาศัยเงินตรามากขึ้น ซึ่งชาวบ้านในชุมชนศรีเตี้ย ส่วนใหญ่มีรายได้มาจากการเกษตร โดยมีที่ดินเป็นทรัพยากรในการประกอบการผลิต แต่เนื่องจากประชากรในหมู่บ้าน เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ที่ดินทำกินมีเท่าเดิม จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนศรีเตี้ยต้องดิ้นรนหาที่ดินทำกินแห่งใหม่มากขึ้น กอปรกับที่ดินสาธารณะประโยชน์ของชุมชนได้ถูกบุกรุกจับจองจากนายทุนหรือผู้มีอิทธิพล ซึ่งจากเดิมชาวบ้านเคยใช้พื้นที่ดินที่เรียกว่า “ป่าแพะ” เพื่อเลี้ยงวัว ควาย และอาศัยเก็บหาของป่ายังชีพ เช่น เก็บเห็ด เก็บพิน เก็บครั่ง หาหวาย และหาของป่าต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ดินถูกแปรสภาพเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจของนายทุนทำให้ชาวบ้านที่เคยใช้พื้นที่ดินร่วมกันเสียสิทธิ ที่จะใช้ไปทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินและเพื่อรักษามลประโยชน์ของชุมชน

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวมาแล้ว การรวมตัวเป็นกลไกสำคัญในการที่จะแก้ไขปัญหาดินทำกิน จากปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านรวมตัวชุมนุมเรียกร้องที่ดินทำกินกันอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจว่าชาวบ้านใช้กระบวนการทางสังคม และทางการเมืองในการเรียกร้องที่ดินทำกินอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาในการเรียกร้องกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังทางสังคมและทางการเมืองของชุมชน ที่รวมตัวเรียกร้องที่ดินทำกิน ของชาวบ้านตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษากระบวนการทางสังคมและทางการเมืองที่ชาวบ้านใช้ในการเรียกร้องที่ดินทำกินของตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การเรียกร้องที่ดิน หมายถึง การที่ชาวบ้านตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน ได้รวมตัวกันเรียกร้องที่ดิน ที่ดินทำกินที่มีการถือครองโดยคนภายนอก ที่ชาวบ้านเห็นว่าโดยไม่สุจริตจากหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบเพื่อให้ได้มาที่ดินทำกินให้เป็นของตนเอง

ภูมิหลังทางสังคมและการเมือง หมายถึง การรวมกลุ่มของสภาพการณ์ในอดีตของบุคคลในชุมชนที่มีส่วนเชื่อมโยงกับการเรียกร้องที่ดินทำกิน

กระบวนการทางสังคมและทางการเมือง หมายถึง การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชนที่มีปัญหาอย่างเดียวกัน แล้วรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิในสิ่งที่ตนพึงมีพึงได้โดยรวมตัวกันเรียกร้องต่อหน่วยงานของรัฐในกรณีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ดินทำกิน

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การระบุปัญหา การวิเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งปัญหาการดำเนินการแก้ไขปัญหาการติดตามผล และการได้ร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ในการเรียกร้องที่ดินทำกิน

ขอบเขตการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

1.1 **พื้นที่ศึกษา** คือพื้นที่หมู่ 3 บ้านศรีเตี้ย หมู่ 6 บ้านศรีเจริญ และพื้นที่หมู่ 7 บ้านศรีลาภรณ์ ทั้ง 3 หมู่บ้านอยู่ในตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน ที่สอดคล้องกับเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ดังนี้ เป็นหมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่มเรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินอย่างต่อเนื่องเป็นหมู่บ้านชุมชนที่มีลักษณะความสำคัญทางเครือญาติสูง และชาวบ้านในหมู่บ้านมีโอกาสรวมตัวกันในการเรียกร้องเรื่องต่างๆ เป็นไปได้ค่อนข้างสูง ปฏิสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกันและมีความเป็นชนบททางกายภาพ เช่น ภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดไม่ใหญ่เกินไป การคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางไปศึกษาและติดต่อกับภายนอก ได้สะดวก

1.2 **ประชากรที่ศึกษา** ประชากรที่เลือกศึกษานั้นเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ทั้ง 3 หมู่บ้านคือ บ้านศรีเตี้ย บ้านศรีเจริญ และศรีลาภรณ์ แยกกลุ่มประชากรออกเป็นผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มชาวบ้านผู้มีฐานะดี กลุ่มผู้มีฐานะปานกลาง และกลุ่มผู้มีฐานะยากจน และกลุ่มผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการรวมตัวเรียกร้องที่ดินทำกิน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาของข้อมูล ค้นคว้าหลักฐานเอกสารและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะภูมิประเทศและที่ตั้งของหมู่บ้าน ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ลักษณะของประชากร อาชีพและรายได้ การคมนาคม การเมืองการปกครองของชุมชน และเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนพร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบเครือญาติ ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ รวมทั้งกระบวนการทางสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองของกลุ่ม ผู้เรียกร้องที่ดินทำกินของชาวบ้าน

3. ประเด็นที่ศึกษา

3.1 การศึกษาภูมิหลังทางสังคมและการเมืองของชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันในการเรียกร้องที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นศึกษาลักษณะผู้นำในการเรียกร้องที่ดินทำกินทั้งที่เป็นแบบทางการ

และไม่เป็นทางการ และเป็นการศึกษาบทบาทของสมาชิกในการมีส่วนร่วมในการเรียกร้องที่ดินทำกิน

3.2 การศึกษาภูมิหลังทางสังคม และทางการเมืองของชาวบ้าน เพื่อทราบว่า ความเป็นมาอย่างไร การรวมตัวของชาวบ้านในอดีตมีลักษณะอย่างไร มีระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อตกลงร่วมกันอย่างไร มีองค์ประกอบในการรวมตัวอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับการรวมกลุ่มในการเรียกร้องที่ดินทำกินในปัจจุบันอย่างไร ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการเรียกร้องที่ดินทำกินร่วมกันมากน้อยแค่ไหน และมีปัจจัยที่สามารถทำให้ได้รับการยอมรับจากประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน

สำหรับ ประเด็นการศึกษากระบวนการทางสังคมและการเมืองของชาวบ้าน ในการเรียกร้องที่ดินทำกินโดยศึกษาดังนี้

- ระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ วิถีวัฒนธรรม
- การเรียนรู้ในชุมชนว่ามีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมตัวกันการเรียกร้องที่ดินได้อย่างไร
- ระบบเครือข่าย ระบบการปกครอง ระบบอาวุโสและผู้นำท้องถิ่น เป็นพลังขับเคลื่อนให้คนในชุมชนเกิดการรวมตัวการเรียกร้องที่ดินทำกินได้อย่างไร
- อุดมการณ์หรือการต่อรองต่อหน่วยงานของรัฐ อำนาจของรัฐ รูปแบบหรือวิธีการเรียกร้อง เป็นต้น

3. การศึกษากระบวนการทางสังคมและการเมืองในการเรียกร้องที่ดินทำกินของชุมชน ชนบทภาคเหนือ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นศึกษาเป็นประเด็นดังนี้

- ศึกษาวิธีการหรือรูปแบบในการรวมตัวของชาวบ้าน
- การติดต่อกับเครือข่ายอื่น ๆ
- การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ หรือหน่วยงานของรัฐ
- สถานที่ในการรวมตัวแต่ละครั้ง
- รูปแบบหรือวิธีการเรียกร้อง
- สถานภาพ บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเรียกร้อง
- ผลที่ได้รับจากการรวมตัวเรียกร้อง